

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

מה לעגלה ערופה ולדיני מלחמה?

עדינה שטרנברג (adina80@gmail.com)

פרשת שופטים

- הציווי למנות שופטים ושוטרים, ולשפוט בצדק ("שפטים ושטרים תתן לך")
- האיסור על אשרה, מצבה וקרבנות בעלי מומים ("לא תטע לך אשרה")
- הוצאה להורג של עובד עבודה זרה ("כי ימצא בקרבך")
- העליה למקום אשר יבחר ה' לצורך בירור דבר משפט, ודין זקן ממרא ("כי יפלא ממך דבר")
- דיני המלך ("כי תבא אל הארץ")
- 'חלקם' ו'נחלתם' של כהנים והלויים ("לא יהיה לכהנים")
- האיסור ללכת למעוננים ולמנחשים והציווי ללכת על פי נביא ("כי אתה בא אל הארץ")
- ערי מקלט ורוצח במזיד ("כי יכרית ה' א-להיך")
- איסור הסגת גבול ("לא תסיג גבול רעך")
- עדים זוממים ("לא יקום עד אחד באיש")
- כהן משוח מלחמה ("כי תצא למלחמה")
- קריאה לשלום במלחמה והחרמת הערים הקרובים ("כי תקרב אל עיר להלחם")
- האיסור להשחית את פרי העץ ("כי תצור על עיר ימים רבים")
- עגלה ערופה ("כי ימצא חלל באדמה")

1. משנה מסכת סוטה פרק ט משנה ב

נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין שנאמר (דברים כ"א) באדמה ולא טמון בגל נופל ולא תלוי באילן בשדה ולא צף על פני המים. נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה נכרים או לעיר שאין בה בית דין לא היו עורפין. אין מודדין אלא מעיר שיש בה בית דין. נמצא מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות דברי רבי אליעזר ואין ירושלם מביאה עגלה ערופה:

2. ראב"ע דברים כ"א א

כי ימצא חלל - כאשר הזכיר המלחמה על האויב, אמר ואם אדם ילחם עם אחד, ונמצא חלל בארץ ישראל, ולא נודע מי הכהו.

3. דעת מקרא:

נסמכה פרשה זו לכאן, משום שהיא עוסקת בענין מלחמה בין יחיד ליחיד. כן באר ראב"ע. ועוד שסיים סדר 'שופטים' בעגלה ערופה, מעשה שהשופטים נזקקים לו.

4. רש"י הירוש דברים כ"א א

פרשת שופטים כולה, העוסקת ברשויות שהכוח בידן לכפות את קיום משפט התורה, מסתיימת במצווה המוטלת על רשויות אלה במקרה בולט במיוחד. במקרה זה, נקראות הרשויות להתייצב לפני ה', לעיני כל הציבור, כדי לנקות עצמן בפומבי מן החשד שהן התרשלו במילוי תפקידן. כבר ראינו כמה פעמים, שמכל הערכים שהופקדו בידי כלל הציבור ונציגיו, חיי האדם תופסים את המקום הראשון. פריחת כל הארץ תלויה בשמירה על קדושת חיי האדם. כאן עוסקים אנו במקרה שבו חלל נמצא מוטל בשדה הפתוח, במצב המהווה לעג מוחלט לאלה הכופים את שמירת משפט התורה, שמשום כך הם נדרשים להצדיק את התנהלותם במשרתם...

בכל המקרים שנתמעתו מ"באדמה... נפל בשדה", מגלה הרוצח רצון להסתיר את המעשה מעיני אחרים; הוא חושש שהפעש ייודע לרבים, ואינו שם ללעג את החברה ואת נציגיה. אותו קו מחשבה יבאר גם את ההלכה: "חללי, ולא חנוק ולא מפרפר". הפצע הפעור ["חללי"] מראה שזהו מקרה של רציחה, סיבת המוות די ברורה, [והמצב מהווה לעג לבית דין;

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

בניגוד למקרה של "חנוק", שבו אין פצע, וממראהו של ההרוג ניתן להגיע למסקנה שהוא מת מסיבות טבעיות. אם ההרוג לא מת לגמרי בשעה שמצאוהו, אלא רק גוסס ["מפרפר"], על כרחנו שהרוצח ברח במהירות כדי שלא ימצאו אותו, ובכך הראה שאימת הציבור מוטלת עליו.

אשר ה' אלקיך נתן לך לרשתה – ה' נותן לך את הארץ הזאת כדי שתבוא במקום תושביה הקודמים, והוא עושה כן על מנת שתכפה את קיום תורתו בכל מקום שאתה יושב. בתי הדין שבכל מחוז אחראיים כלפיך – הווי אומר, כלפי הנציגות העליונה של הכלל הלאומי שלך – לכל הנעשה במחוז שלהם.

5. ערי מקלט – שמות כ"א יב-יד; במדבר ל"ה ט-לד, דברים י"ט א-יג

6. מדרש תנאים לדברים כ"א

(א). כי ימצא חלל למה נאמר לפי שהוא אומר (במד' לה לג) ולארץ לא יכ' לדי' אשי' שפי' בה כי אם בד' שפי' אבל אם לא נמצא ההורג לא שמענו ת"ל כי ימי' חל' באדי' בא הכת' ללמד על עגלה ערופה שתהא מכפרת על שופכי דמים לכך נאמ' הפרשה:

7. משנה מסכת סוטה פרק ט משנה ו

זקני אותה העיר רוחצין את ידיהן במים במקום עריפה של עגלה ואומרים (דברים כ"א) ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו. וכי על דעתינו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הן? אלא שלא בא לדינו ופטרנוהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה.

והכהנים אומרים (שם) כפר לעמך ישראל אשר פדית ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל לא היו צריכים לומר ונכפר להם הדם אלא רוח הקודש מבשרתן אימתו שתעשו ככה הדם מתכפר להם:

8. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לח עמוד ב

וא"ר יהושע בן לוי: אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי העין, שנאמר: (דברים כא) וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה, וכי על לבנו עלתה שזקני ב"ד שופכי דמים הם? אלא, לא בא לדינו ופטרנוהו ולא ראינוהו והנחנוהו, לא בא לדינו ופטרנוהו בלא מזונות, לא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה.

9. רש"י מסכת סוטה דף לח עמוד ב

ופטרנוהו בלא מזונות - כלומר למזונות הוצרך ולא היה לו וראה אחד נושא מזונות ובא לחוטפם ממנו לאונס רעבון ועמד זה עליו והרגו. בלא לוייה - חבורה שילך עמהם.

10. תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ט דף כג טור ד /ה"ו

רבנין דהכא (=הרבנים של כאן, ארץ ישראל) פתרין קרייה (=פותרים, מסבירים את הכתוב) בהורג ורבנין דתמן (הרבנים של שם, של בבל) פתרין קרייא (פותרים את הכתוב) בנהרג רבנין דהכא פתרין קרייא בהורג - שלא בא על ידינו ופטרנוהו ולא הרגנוהו, ולא ראינוהו והנחנוהו ועימעמנו על דינו ורבנין דתמן פתרין קרייא בנהרג - ולא בא על ידינו ופטרנוהו בלא הלוייה ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה.

11. רמב"ם הלכות אבל פרק י"ד

הלכה א] מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעודם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיד בתורה ובמצות.

הלכה ב] שכר הלוייה מרובה מן הכל, והוא החק שחקקו אברהם אבינו ודרך החסד שנהג בה, מאכיל עובדי דרכים ומשקה אותן ומלוה אותן, וגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה, שנאמר וירא והנה שלשה אנשים, ולוויים יותר מהכנסתן, אמרו חכמים כל שאינו מלוה כאילו שופך דמים.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

הלכה ג] כופין ללוייה כדרך שכופין לצדקה, ובית דין היו מתקנין שלוחין ללוות אדם העובר ממקום למקום, ואם נתעצלו בדבר זה מעלה עליהם כאילו שפכו דמים, אפילו המלוה את חבירו ארבע אמות יש לו שכר הרבה, וכמה שיעור לווה שחייב אדם בה, הרב לתלמיד עד עבודה של עיר, והאיש לחבירו עד תחום שבת, והתלמיד לרב עד פרסה, ואם היה רבו מובהק עד שלש פרסאות.

6. וידוי מעשרות – דברים כ"ו יב-טו

7. ספר מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מ

ואמנם עגלה ערופה תועלתה מבוארת, כי המביא אותה היא העיר הקרובה אל החלל ועל הרוב ההורג הוא ממנה, וזקני העיר ההיא מעידים עליהם השם לא התרשלו בתקון הדרכים ובשמירתם ולתייר כל שואל דרך, כמו שבא הפירוש בדברי רז"ל ולא נהרג זה מפני ששכחנו התקונים הכוללים ואנחנו לא נדע מי הרגו, וא"א על הרוב עם החקירה ויציאת הזקנים העומדים ולקייחת העגלה, שלא ירבו דברי בני אדם, ואולי בפרסום הענין יודע ההורג ויאמר מי שידעו או שמע עניינו או הורוהו על זה אמתלאות פלוני הוא ההורג, כי אחר שיעמוד אדם ויאמר אפילו אשה פלוני הרגו לא תערף העגלה, וכבר נודע שמי שידע ההורג וישתוק ממנו והם העידו השם על עצמם שלא ידעוהו יהיה בזה עזות גדולה ואשם גדול, א"כ אפילו אשה אם תדעהו תאמר, ואחר שידע הגיעה התועלת, שאם לא יהרגוהו בית דין המלך יהרגוהו שיש לו להרוג באמתלאות ובדדמי, ואם לא יהרגוהו המלך גואל הדם יהרגוהו ויערים עד שיתנכל עליו להרגו, הנה כבר התבאר שתועלת עגלה ערופה היא לפרסם ההורג, וחזק זה הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד בו ולא יזרע לעולם, שבעל הארץ יעשה כל תחבולה ויחקור עד שידע ההורג כדי שלא תערף העגלה ולא תאסר ארצו עליו לעולם:

8. משנה מסכת כתובות פרק א משנה א

בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעיירות ביום השני וביום החמישי שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין:

9. רש"י מסכת כתובות דף ב עמוד א ד"ה בשני ובחמישי

בשני ובחמישי - אחת מעשר תקנות שתקן עזרא בבבא קמא בפרק מרובה (דף פב) מפרש לכולהו ולכך תקנו שתנשא ברביעי שאם היה לו טענת בתולים ישכים לב"ד בעוד כעסו עליו [ואם יש שהות בינתיים יש לחוש] שמא יתפייס ותתקור דעתו ויקיימנה ושמא היא זינתה תחתיו ונאסרה עליו כדילפינן (סוטה דף כח) מונסתרה והיא נטמאה ומתוך שיבא לבית דין יתברר הדבר כשיצא הקול שמא יבואו עדים ובגמרי פריך ותינשא באחד בשבת.

10. אבן עזרא דברים כ"א ז-ח

ועינינו לא ראו - ויתכן, שהשם צוה לעשות כן העיר הקרובה, כי לולי שעשו עבירה כדומה לה, לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם. ומחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אצלנו... כפר לעמך - ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים.

11. וידוי – ויקרא כ"ו לט-מא, מל"א ח' לג-לה

12. רמב"ן דברים פרק כ"א ה

וענין העריפה, אמר ר"א... אבל הרב אמר במורה הנבוכים... והנה לפי הטעם הזה יש בתחבולה הזו תועלת, אבל המעשה איננו נרצה בעצמו. והיה ראוי עוד שיעשה בשדה טוב ראוי לזריעה, שיכירו בו רואיו, כי בנחל איתן לא יודע מדוע לא יעבד בו. ולפי דעתי, יש בו טעם כענין הקרבנות הנעשים בחוץ שעיר המשתלח ופרה אדומה, ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה מכלל החוקים:

13. רש"י דברים פרק כא (מבוסס על הספרי):

אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות, לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות:

14. משנה מסכת סוטה פרק ט משנה ט

משרבו הרוצחין בטלה עגלה ערופה

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

15. חלל -

בראשית ל"ד כז : בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים וַיִּבְּזוּ הָעִיר אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֲוֹתָם :
במדבר ל"א ח : וְאֵת מַלְכֵי מִדְּיָן הָרְגוּ עַל הַחֲלָלִים אֵת אֹי וְאֵת רָקֶם וְאֵת צֹר וְאֵת חוּר וְאֵת רְבֵעַ חַמְשֵׁת מַלְכֵי מִדְּיָן וְאֵת בְּלָעַם בֶּן בְּעֹר הָרְגוּ בְּחָרֵב :
יהושע י"א ו : וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ אֵל תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי מִחֹר כַּעַת הַזֹּאת אֲנֹכִי נֹתֵן אֵת כָּל־סַלְלִים לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת סוּסֵיהֶם תַּעֲקֹר וְאֵת מְרַכְבֵּיהֶם תִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ :
שופטים ט"ז כד : וַיִּרְאוּ אֹתוֹ הָעָם וַיִּהְלְלוּ אֵת אֱלֹהֵיהֶם כִּי אָמְרוּ נִתַּן אֱלֹהֵינוּ בְּיַדְנוּ אֵת אוֹיְבֵינוּ וְאֵת מַחְרִיב אֲרָצֵנוּ וְאֲשֶׁר הִרְבָּה אֵת חֲלָלֵינוּ :
שמי"א ל"א ח : וַיְהִי מִמְּחֻרָת וַיִּבְּאוּ פְּלִשְׁתִּים לִפְשֵׁט אֵת הַחֲלָלִים וַיִּמְצְאוּ אֵת שְׂאוֹל וְאֵת שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו נֹפְלִים בְּהַר הַגִּלְבָּעַ :
ירמיהו י"ד יח : אִם יִצְאֲתִי הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה חֲלָלִי חָרֵב וְאִם בָּאתִי הָעִיר וְהִנֵּה תַחְלוּאֵי רָעַב כִּי גַם נְבִיא גַם כֹּהֵן סָחְרוּ אֵל אֲרָץ וְלֹא יָדְעוּ :

ישעיהו ס"ו טז : כִּי בְּאֵשׁ ה' נִשְׂפָט וּבְחָרֵבוֹ אֵת כָּל בָּשָׂר וַרְבוּ חֲלָלֵי ה' :
יחזקאל ו' יג : וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי ה' בְּהִיּוֹת חֲלָלֵיכֶם בְּתוֹךְ גְּלוּלֵיכֶם סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם אֵל כָּל גְּבֻעָה רָמָה בְּכָל רְאשֵׁי הַהָרִים וַתַּחַת כָּל עֵץ וַעֲנַן וַתַּחַת כָּל אֵלֶּה עֲבַתָּה מְקוֹם אֲשֶׁר נָתַנּוּ שָׁם רִיחַ נִיחֹחַ לְכָל גְּלוּלֵיכֶם :
ירמיהו מ"א ט : וְהַבּוֹר אֲשֶׁר הִשְׁלִיךְ שָׁם יִשְׁמַעְיָאֵל אֵת כָּל פְּגָרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִכָּה בְּיַד גְּדֻלְיָהוּ הוּא אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אֲסָא מִפְּנֵי בַעֲשָׂא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֹתוֹ מֵלֵא יִשְׁמַעְיָאֵל בֶּן נְתַנְיָהוּ חֲלָלִים :

יחזקאל י"א ו : הֲרַבִּיתֶם חֲלָלֵיכֶם בְּעִיר הַזֹּאת וּמֵלֶאֱתֶם חוֹצְתֵיהֶם חֲלָל :
יחזקאל י"א ז : לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' חֲלָלֵיכֶם אֲשֶׁר שָׁמַתֶם בְּתוֹכָהּ הִמָּה הַבָּשָׂר וְהִיא הַסִּיר וְאֶתְכֶם הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ :

16. רצח - במדבר י"ט יז-טז

17. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מה עמוד ב

נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה עובדי כוכבים כו'. דכתיב: כי ימצא - פרט למצוי.

18. רש"י מסכת סוטה דף מה עמוד ב ד"ה פרט למצוי

פרט למצוי - תדיר כגון ספר או עיר שרובה עובדי כוכבים.

19. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סוטה פרק ט משנה ב

[ב] אמר ה' כי ימצא, ואם היה קרוב לעיר הגוים השכנה לנו והיא הנקראת ספר הרי זה כאלו המציא עצמו להריגה.

20. חובת הקבורה – דברים כ"א כב-כג